

जानेवारी २०२५

मराठी भाषा

आणि साहित्य उपक्रम

अंक ४

वृत्तपत्रिका | Newsletter

Issue 4

**Marathi Language
and Literature Initiative**

January 2025

उपक्रमाबद्दल

आजच्या काळात शैक्षणिक अवकाशातून प्रादेशिक भाषांचा वापर आणि त्यांचा अभ्यास हळूहळू लोप पावत आहे. त्यामुळे भाषांचा आणि संस्कृतींचा अभ्यास, तसेच त्यांचे संवर्धन करण्याची गरज ओळखून व्यापक सामाजिक-सांस्कृतिक आणि शैक्षणिक संदर्भात मराठी भाषा-साहित्याच्या जतन-संवर्धनास तसेच मराठीविषयक संशोधनकार्यास प्रोत्साहन आणि पाठिंबा देण्याच्या उद्देशाने फ्लेम विद्यापीठात मराठी भाषा-साहित्यविषयक उपक्रम राबविला जात आहे. मराठी संस्कृती आणि तिचा वारसा यांचा अभ्यासपूर्ण मागोवा घेत, फ्लेममधल्या बहुभाषिक आणि बहुसांस्कृतिक अभ्यासकांना या उपक्रमात सहभागी करून घेऊन मराठी भाषा, साहित्य व संस्कृती यांचा परिचय करून देणे हा या उपक्रमाचा मुख्य हेतू आहे. मराठी भाषेचे अध्ययन-अध्यापन, संशोधन आणि प्रसार या तीन घटकांना केंद्रस्थानी ठेवून, फ्लेममध्ये मराठीविषयक अभ्यासासाठी एक अवकाश निर्माण करण्यासाठी आणि मराठी भाषा-साहित्याविषयीच्या व्यापक चर्चेत योगदान देण्यासाठी हा उपक्रम प्रयत्नशील राहील.

महाराष्ट्रात नांदत असलेल्या या विविध संस्कृतींचा, परंपरांचा आणि ज्ञानव्यवस्थांचा सखोल अभ्यास आणि परीक्षण करण्यासाठी त्यांच्यासाठी शैक्षणिक अवकाशात स्थान निर्माण करणे हा मराठी भाषा आणि साहित्य या उपक्रमाचा एक हेतू आहे.

About the Initiative

Scholarly inquiry into languages from a region and their use in everyday communication is slowly disappearing from academic spaces today. Therefore, recognising the need for the preservation and promotion of languages and cultures, the Marathi Language and Literature Initiative aims to research and promote Marathi language and literature in the broad socio-cultural and educational contexts through various activities at the campus. It seeks to explore the Marathi heritage and culture and introduce it to the multilingual and multicultural audiences at FLAME in an inclusive and enriching environment. Focusing on promotion, research, and pedagogy, the Initiative will ensure that the language and culture have representation in the educational discourse and will maintain a vibrant presence at FLAME.

The Marathi Language and Literature Initiative aims to build a dedicated space within the academic discourse to critically examine the diverse cultures, traditions, and knowledge systems that exist within Maharashtra.

"मग मी काय कानडीत सांगितलं?"

भाषा ही एक सामाजिक व्यवस्था आहे. तिचं समाजापासून स्वतंत्र असं अस्तित्व नसून ती समाजातील लोकांद्वारेच बोलली जाते. अनेकदा विविध भाषांचे परस्परसंबंध गमतीशीर प्रकारे आपल्यासमोर येतात. याचं एक महत्त्वाचं उदाहरण म्हणजे वेगवेगळ्या भाषांमध्ये आढळणारे वाक्प्रचार. भाषकांसाठी एखादी भाषा समजायला अवघड वा दुर्बोध असल्याचं सूचित करणारे वाक्प्रचार बहुतेक भाषांमध्ये आढळतात. या संदर्भात कोणत्या भाषेच्या भाषकांना कोणती भाषा समजायला अवघड आहे किंवा दुर्बोध आहे असं वाटतं हे पाहणं रोचक ठरतं.

समोरच्याचं बोलणं दुर्बोध आहे हे व्यक्त करण्यासाठी इंग्रजीमध्ये "It's all Greek to me" हा वाक्प्रचार वापरला जातो. हा वाक्प्रचार १६व्या शतकातल्या शेक्सपियरच्या *ज्यूलियस सीझर* या नाटकातही आढळतो. जवळजवळ प्रत्येक भाषेत यासारखे वाक्प्रचार अस्तित्वात आहेत.

अनेक भाषांमध्ये चिनी भाषेला सगळ्यात कठीण भाषा ठरवलं गेलं आहे. याउलट चिनीमध्ये "मार्शियन" (मंगळ ग्रहवासीयांची भाषा) ही सगळ्यात अपरिचित भाषा म्हणून वाक्प्रचारात वापरली जाते. काही युरोपीय भाषांमध्ये ग्रीक, स्पॅनिश किंवा तुर्की भाषेचेही संदर्भ दिले जातात. अनेकदा हा संबंध त्या समाजाच्या वसाहतीवादी किंवा साम्राज्यवादी इतिहासामुळे निर्माण झालेला असतो. त्याचबरोबर त्या समाजाची जडणघडण, सामाजिक-राजकीय संदर्भ किंवा सांस्कृतिक आणि वांशिक पूर्वग्रहही एखाद्या भाषेची कथित दुर्बोधता ठरवतात. अर्थातच ही भाषिक दुर्बोधता प्रत्येक समाजागणिक बदलत असते. प्रत्येक समाजाला, व्यक्तीला दुर्बोध वाटणाऱ्या भाषा वेगवेगळ्या असतात. कोणतीही भाषा संरचनात्मकदृष्ट्या दुर्बोध नसते.

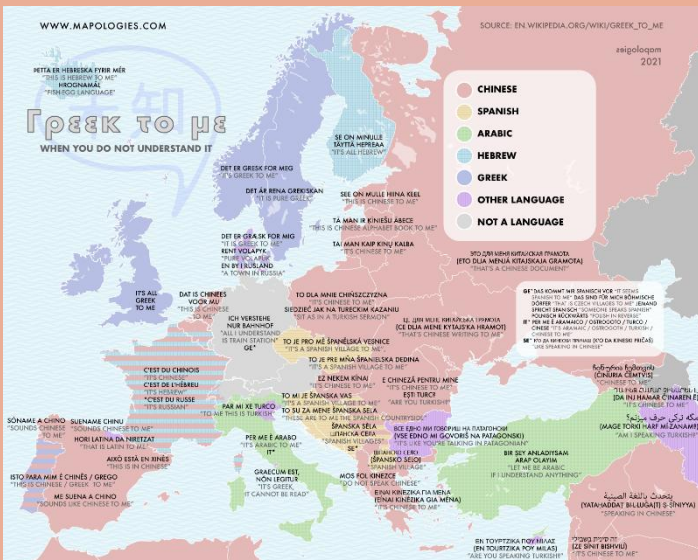
"It's all Greek to me!"

Languages are a social phenomenon; they don't exist in isolation but are spoken by people who live within societies. At times, languages reveal their relationships with other languages in fascinating ways. One such example is the widespread use of idioms that express incomprehensibility. Such idioms exist in many languages with slight variations. In this context, it's interesting to explore which language do the speakers of your own language consider the most difficult or impossible to comprehend.

In English, the phrase "It's all Greek to me" is used when someone is unable to understand what is being said. This idiom can be traced back to the Early Modern period where it appears in Shakespeare's play *Julius Caesar*. Similar expressions exist in almost every language, usually referring to a language that most speakers are unfamiliar with.

Across many languages, Mandarin is often labelled as the most difficult language to understand. Interestingly, while many languages regard Mandarin as incomprehensible, Mandarin itself refers to "Martian" (a made-up language!) as the most unintelligible language. Several European languages also reference Greek, Spanish, or Turkish. This choice can often be traced back to a community's colonial or imperial history. The choice of language in these idioms can stem from historical interactions, socio-political contexts, or even cultural and racial biases. Of course, this perceived difficulty of any language is subjective, depending on each community and the people. No language is inherently difficult or incomprehensible.

However, things become even more intriguing in multilingual countries like India, where most people speak more than one language. In Hindi, Farsi is often considered the most incomprehensible, leading to the phrase "क्या मैंने फ़ारसी में बोला?" (Did I speak in Farsi?) when someone fails to understand.

युरोपीय भाषांतील वाक्प्रचार : <https://mapologies.com>

भारतासारख्या बहुभाषिक देशांमध्ये हे प्रकरण अजूनच मजेशीर होतं. हिंदी भाषकांसाठी फारसी ही दुर्बोध भाषा आहे आणि म्हणूनच आपल्याला "क्या मैंने फ़ारसी में बोला?" (मी फारसीत बोललो का?) असा वाक्प्रचार आढळतो. आश्चर्याची बाब म्हणजे हिंदी आणि उर्दू जवळपास सारख्या भाषा असूनही बऱ्याचदा "क्या मैंने उर्दू में बोला?" असाही वाक्प्रचार कानावर पडतो. याला हिंदी-उर्दू भाषिक समूहांचा सामाजिक आणि राजकीय इतिहास कारणीभूत असू शकतो. भारतातील इतर भाषांमध्येही अशीच प्रवृत्ती दिसून येते.

मराठी भाषकांना कन्नड भाषा दुर्बोध वाटते कारण "मी काय कानडीत सांगितलं का?" हा वाक्प्रचार मराठीत आढळून येतो. खरंतर मराठी आणि कन्नड या कायम एकमेकांच्या सान्निध्यात असलेल्या भाषा आहेत, मात्र त्या दोन भिन्न भाषाकुळांतील आहेत त्यामुळे हा दृष्टिकोन निर्माण झाला असावा. याउलट, कन्नडमध्ये इंग्रजी आणि संस्कृत भाषा दुर्बोध मानल्या जातात. इतकंच नव्हे तर कन्नडमध्ये शिव्यांच्या संदर्भातही संस्कृतचा उल्लेख केला जातो, अगदी इंग्रजीत "Pardon my French" म्हणतात तशा प्रकारे! तेलुगूमध्ये इंग्रजीसह तमिळ आणि हिंदी भाषा दुर्बोध मानल्या जातात, तर बंगाली भाषकांसाठी इंग्रजी आणि हिंदी दुर्बोध ठरते.

साधारणतः बहुतेक भाषांमध्ये श्रोता "मला तुमचं बोलणं कळलं नाही" असे वक्त्याला सांगतो. (उदा. इंग्रजीतलं "It's all Greek to me"), पण भारतीय भाषांमध्ये वक्ताच श्रोत्याला "तुला माझं बोलणं कळलं नाही का?" असा प्रश्न विचारतो. हा सूक्ष्म फरक भाषांमधले संप्रेषणाबद्दलचे वेगवेगळे सांस्कृतिक दृष्टिकोन दाखवून देतो.

तुमच्या भाषेमध्ये कोणती भाषा दुर्बोध मानली जाते? आम्हाला अवश्य कळवा!

Surprisingly, Urdu, a language very similar to Hindi except for its script, is sometimes also referred to as incomprehensible—likely due to the socio-political history between the two linguistic communities.

Other Indian languages follow similar patterns. In Marathi, the phrase "*मी कानडीत सांगितलं का?*" (Did I speak in Kannada?) suggests that Kannada is seen as difficult to understand. This is interesting because Kannada and Marathi are neighbouring languages, yet they belong to different language families, which may explain the perception. Conversely, in Kannada, English and Sanskrit are considered incomprehensible. Kannada even refers to Sanskrit while swearing, much like how English uses the phrase "Pardon my French".

In Telugu, the languages often considered incomprehensible are English and sometimes Tamil and Hindi, while Bengali speakers typically refer to English and Hindi as difficult to understand.

Interestingly, while in most languages these phrases are spoken by the listener who struggles to understand what is being said (e.g., "It's all Greek to me"), in Indian languages, it is often the speaker who accuses the listener of failing to understand. This subtle difference reflects the linguistic and cultural perspective on communication and comprehension.

Which language do the speakers of your language find the most difficult or incomprehensible? Let us know!

मराठी साहित्यातील विनोद चिन्तामणि : चिं. वि. जोशी

मराठी साहित्यातील श्रेष्ठ विनोदी लेखक चिन्तामण विनायक जोशी (१८९२-१९६२) यांची जयंती या महिन्यात साजरी केली जाते. त्यांची तीक्ष्ण विनोदबुद्धी आणि वैशिष्ट्यपूर्ण कथनशैली यांचा आजही मराठी साहित्यावर प्रचंड मोठा प्रभाव आहे.

चिं. वि. जोशी. छायाचित्र सौजन्य : चिं. वि. साहित्यातले अन आठवणीतले (संपा. संध्या बोडस - काणे, २०१३)

चिं. वि. जोशी यांचा जन्म १९ जानेवारी १८९२ रोजी पुण्यात झाला. त्यांचे वडील आप्पासाहेब जोशी हे समाजसुधारक गोपाळ गणेश आगरकरांनी सुरू केलेल्या सुधारक या वृत्तपत्राचे बराच काळ संपादक होते. त्यामुळे पुरोगामी विचारांच्या वातावरणात चिं. विं. चं बालपण गेलं. या पुरोगामी वातावरणाचा प्रभाव त्यांच्या विचारसरणीतून आणि लेखनातून दिसून येतो. चिं. विं. नी पाली आणि बौद्ध धर्म या विषयांतून पदव्युत्तर शिक्षण घेतलं, त्यांच्यावर त्यांचे प्राध्यापक धर्मानंद कोसंबी यांच्या विचारांचा मोठा प्रभाव होता. पुढे ते बडोदे संस्थानात पाली विषयाचे प्राध्यापक झाले आणि बडोदे संस्थानाच्या राजदफ्तरदारपदी महाराज सयाजीराव गायकवाड यांनी त्यांची नेमणूक केली. चिं. विं.चे पाली आणि बौद्ध धर्मावरील लेखन त्यांच्या विनोदी लेखनाइतके प्रसिद्ध नसले तरी त्यांनी केलेल्या [जातक कथांचा](#) मराठी अनुवाद त्यांच्या विनोदी साहित्याइतकाच महत्त्वाचा आहे.

C. V. Joshi: The Wit and Wisdom of Marathi Literature

This month, we celebrate the birth anniversary of one of Marathi's greatest humorists, Chintaman Vinayak Joshi (1892-1962). His writing with its sharp wit and compelling storytelling continues to influence Marathi humour and literature even today.

Born on 19th January 1892, in Pune, C. V. Joshi was raised in a progressive environment. His father, Appasaheb Joshi, was the editor of Sudharak, a newspaper started by social reformer Gopal Ganesh Agarkar. This progressive upbringing shaped his worldview and writings. He pursued a degree in Pali and Buddhist studies and was deeply influenced by his teacher, Prof. Dharmanand Kosambi. He later became a professor of Pali in Baroda (now Vadodara), Gujarat, and also served as Director of Archives for Maharaja Sayajirao Gaikwad. While his contributions to Pali and Buddhist literature remain lesser known, his Marathi translations of [Jataka tales](#) stand as an important literary contribution.

Joshi began his literary career as a humourist during his college days. His works capture the cultural and social transformations across three generations—those who lived under British rule in the Tilak era, those who experienced the independence struggle and Gandhi era, and those who came of age post-independence. Through his characters and narratives, we witness how interpersonal relationships and societal norms evolved during these times. Joshi often effectively approached serious themes like child marriage, widow remarriage, caste discrimination and social injustice with his humorous narrative style.

Joshi's most iconic creation, Chimanrao Jog, is an upper-caste, middle-class clerk from Pune. Unlike the grand, adventurous protagonists of conventional literature,

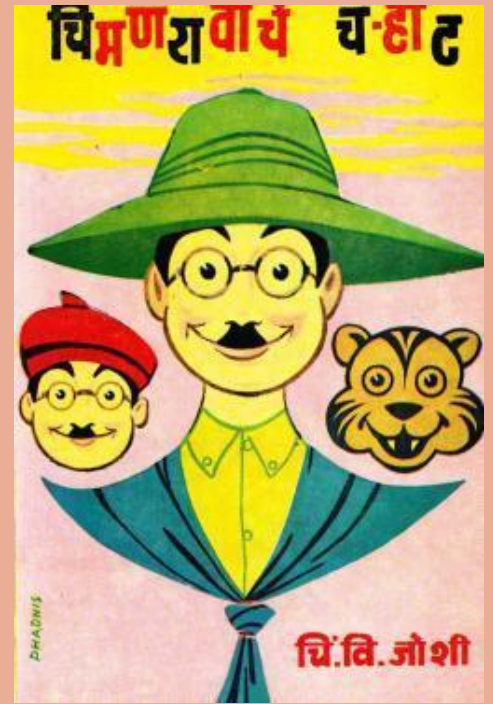
चिं. विं. च्या विनोदी लेखनाची सुरुवात कॉलेजमध्ये असतानाच झाली. एका विद्यार्थ्याची रोजनिशीया त्यांनी विद्यार्थीदशेत असताना लिहिलेल्या विनोदी लेखातून चिमणराव या त्यांच्या मानसपुत्राचा जन्म झाला. त्यांच्या साहित्यकृतींमधून आपल्याला तीन पिढ्यांतील सामाजिक आणि सांस्कृतिक स्थित्यंतरं दिसून येतात. लोकमान्य टिळकांच्या काळातील ब्रिटिश राजवटीत वाढलेली पिढी ते गांधी युगाच्या काळातील स्वातंत्र्यलढ्याच्या धामधुमीत वाढलेली पिढी ते स्वातंत्र्योत्तर काळातील नवतरुण पिढी अशा तीन पिढ्यांतील व्यक्तिरेखा, बदलत्या काळातील बदलते नातेसंबंध आणि समाजव्यवस्थेमध्ये बदल आपल्याला त्यांच्या साहित्यातून दिसून येतात. चिं. विं. नी जातिव्यवस्था, बालविवाह, विधवा पुनर्विवाह यांसारखे गंभीर विषय आपल्या उपहासात्मक शैलीने समर्पकरीत्या हाताळले.

चिं. विं. चे सर्वात प्रसिद्ध पात्र म्हणजे त्यांचा मानसपुत्र चिमणराव. चिमणराव पुण्यातील मध्यमवर्गीय ब्राह्मण कुटुंबातला साधा कारकून आहे. चिमणरावाचे च-हाट (१९३३) या पुस्तकाच्या प्रस्तावनेत ते चिमणरावाचे वर्णन 'शेकडा शंभरातील एक' असे करतात. भालचंद्र नेमाडेनी चिमणरावाला मराठीतला पहिला प्रतिनायक म्हटले आहे. मराठी साहित्यातील पारंपरिक नायकापेक्षा तो पूर्णपणे वेगळा आहे. त्याच्या साधेपणातच त्याचा असाधारणपणा आहे. त्याच्या आयुष्यात कोणत्याही साहसी वा रोमांचकारी घटना घडत नाहीत, त्याच्या दैनंदिन आयुष्यामध्ये ज्या घटना घडतात त्यातूनच हास्यनिर्मिती होते. त्याची स्वभावगत द्विधा मनस्थिती, संकोची वृत्ती, सामान्य बुद्धिमत्ता यामुळे सर्वसामान्य वाचकांना तो अगदी जवळचा वाटतो. त्याच्या विनोदाचा आधार अतिशयोक्ती नसून दैनंदिन जीवनातील विसंगती आहे.

चिं. विं. चा विनोद बारकाईने केलेल्या वास्तवाच्या निरीक्षणावर आधारलेला आहे. पुण्यातील तत्कालीन मध्यमवर्गीय कुटुंबसंस्था, समाजव्यवस्था, समकालीन साहित्यप्रवाह, प्रकाशनसंस्था, पत्रकारितेचे एकंदर स्वरूप यांच्यावर मिशिकल मात्र मार्मिक टीका त्यांच्या लेखनात येते. अव्वल इंग्रजी काळात मराठी भाषेवरील इंग्रजीच्या वाढत्या प्रभावामुळे मराठीत निर्माण झालेल्या इंग्रजी धाटणीच्या भाषाशैलीबद्दलही ते उपहासाने लिहितात.

लंकावैभव (१९४७) आणि ओसाडवाडीचे देव (१९५५) यांसारख्या कथासंग्रहांमध्ये पौराणिक पात्रांना आधुनिक जगातील सर्वसामान्य माणसाच्या परिस्थितीत कल्पून ते व्यंगात्मक लेखन करतात.

Chimanrao navigates everyday life, making humour out of mundane situations. His self-doubt, social anxieties, and everyday struggle make him incredibly relatable to the readers. As Bhalchandra Nemade puts it, "C. V. Joshi gave us the first anti-hero in Marathi." Chimanrao lacks the heroism often seen in literature as he is an ordinary man, but that is precisely what makes him extraordinary. His humour emerges not from exaggeration, but from the quirks of daily life. His humour is often self-critical but never self-deprecating.

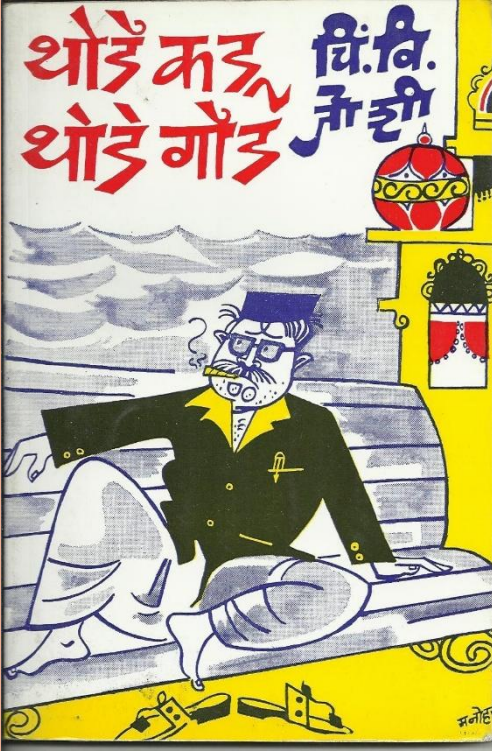

Chimanravache Charhat (1933)

Joshi's satire was based on sharp observations of the society around him. He writes about the middle-class Marathi households in Pune. He often mocked contemporary literary trends, journalism, and the publishing industry, exposing the pretentiousness of certain literary styles. He satirised the influence of English on Marathi writing, which resulted in unnatural, excessively ornate prose. His critiques extended to Hindu mythology, as seen in works like *Lankavaibhav* (1947) and *Osadvadiche Dev* (1955) where he reimagines mythological characters in humorous, everyday-life settings. His observational humour was meant to make readers uncomfortable, challenge norms, and provoke thought.

त्यांच्या कथा-कादंबऱ्यांमध्ये येणाऱ्या स्त्रियांचे चित्रणही वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. मराठी विनोदी साहित्यात स्त्रिया बहुतेक वेळा विनोदाचा विषय ठरतात. चिं. विं. च्या साहित्यातही स्त्रिया विनोदाचा विषय आहेत, मात्र त्या केवळ स्त्रिया आहेत म्हणून नाही तर त्यांची स्त्रीपात्रे स्वभावतः विनोदी आहेत म्हणून.

चिं. विं. चा व्यापक जीवनानुभव त्यांच्या लेखनात प्रतिबिंबित होतो. त्यांची अनेक कथानके गुजरातमध्ये, पुण्यात किंवा काल्पनिक संस्थानांमध्ये घडतात. ज्या काळात केवळ प्रमाण मराठी भाषेमध्येच साहित्यनिर्मिती होत होती त्या काळात चिं. विं. ची पात्रे आपापल्या बोलीभाषेत, गुजरातीत, उर्दूत सहज संवाद साधत होती. थोडे कडू थोडे गोड (१९६०) या कथासंग्रहातील उर्दू पाठमाला ही कथा तिच्या भाषावैशिष्ट्याच्या दृष्टीने महत्त्वाची ठरते.

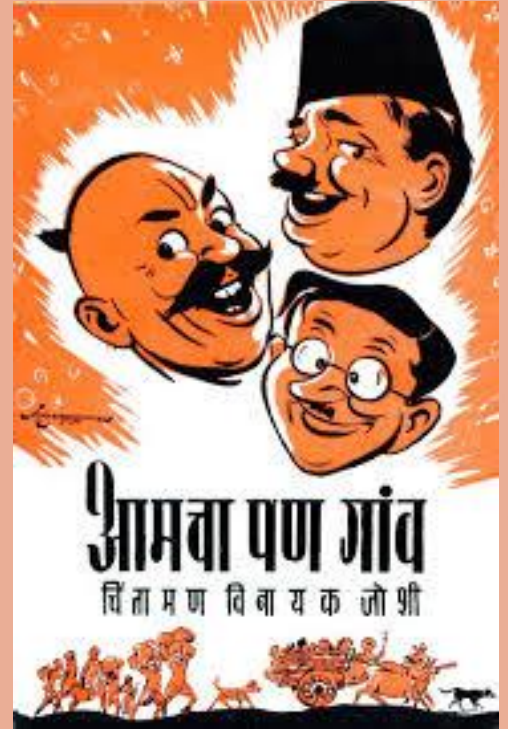

थोडे कडू थोडे गोड (१९६०)

चिं. वि. जोशींनी विपुल प्रमाणात लेखन केले. त्यांच्या साहित्यकृतींमध्ये चिमणरावाचे चहाट (१९३३), आणखी चिमणराव (१९४४), गुंड्याभाऊ (१९४७), आमचा पण गांव (१९५२), यांसारखे चिमणरावाच्या मालिकेतील कथासंग्रह, त्याचबरोबर एरंडाचे गुन्हाळ (१९३२), ना मारो पिचकारी (१९६०), थोडे कडू थोडे गोड (१९६०), विनोद चिन्तामणि (१९८९) यांसारखे इतर कथासंग्रह, संशयाचे जाळे (१९४९), रहाट गाडगे (१९५५), इ. कादंबऱ्यांचा समावेश होतो. याशिवाय त्यांनी मोरू आणि मैना (१९४३), ओसाडवाडीचे देव (१९४६), बाबाचा बगीचा (१९५७), चिमणचारा (१९५९) असे बालवाङ्मयही निर्माण केले.

Unlike many humourists of his time, Joshi's treatment of women in literature was refreshing. Marathi humour often reduces women to stereotypes, making them the subject of jokes simply because they are women. Joshi, however, crafted female characters who were funny in their own right.

Joshi's vast life experiences translated into his observational writing. Many of his stories take place in Gujarat and fictional princely states. Breaking away from the rigid standard language norms in literature, his characters often spoke in their own language varieties. He even wrote stories such as *Urdu Pathmala* (*Thode Kadu Thode God*, 1960) where he uses Urdu-mixed Marathi language.

Amcha Pan Gaav (1955)

C. V. Joshi wrote more than 40 books across various genres. His literary works include the Chimanrao series of story collections, such as *Chimanravache Charhat* (1933), *Anakhi Chimanrao* (1944), *Gundyabhau* (1947), and *Amcha Pan Gaav* (1952). Apart from these, he also wrote other story collections like *Erandache Gurhal* (1932), *Na Maro Pichkari* (1960), *Thode Kadu Thode God* (1960), and *Vinod Chintamani* (1989). His novels include works like *Sanshayache Jale* (1949) and *Rahat Gadage* (1955). In

चिमणराव गुंड्याभाऊ मालिकेतील क्षणचित्रे. चिमणरावाच्या भूमिकेत दिलीप प्रभावळकर, गुंड्याभाऊच्या भूमिकेत बाळ कर्वे.

त्यांच्या साहित्यकृतींवर आधारित [लग्न पाहावे करून](#) (१९४०) आणि [सरकारी पाहुणे](#) (१९४२) असे चित्रपटही निघाले आहेत. १९७९ मध्ये [चिमणराव आणि गुंड्याभाऊ](#) ही त्यांच्या कथांवर आधारित दूरदर्शन मालिका सह्याद्री मराठीवर प्रसारित झाली होती, त्यासाठीचे पटकथालेखन विजय तेंडुलकर यांनी केले होते. ही मालिका यूट्यूबवर उपलब्ध आहे.

चिं. वि. जोशी हे केवळ विनोदी लेखक नव्हते, तर तीक्ष्ण निरीक्षणशक्ती असलेले मानवी स्वभावाचे, समाजाचे अभ्यासक होते. त्यांचा विनोद करमणुकीपुरता मर्यादित नसून त्यात समाजावरची मार्मिक टीका दडलेली आहे आणि म्हणूनच त्यांचे लेखन आजही तितकेच प्रासंगिक वाटते.

addition, he also contributed to children's literature with works like *Moru Ani Maina* (1943), *OsadvadicheDev* (1946), *Chim anchara* (1959), *Babacha Bagicha* (1957) etc.

His stories were also adapted into films such as [Lagna Pahave Karun](#) (1940) and *Sarkari Pahune* (1942). In 1979, [Chimanrao ani Gundyabhau](#), a television series was also made based on his stories. The screenplay for this series was written by Vijay Tendulkar. The episodes are now available on YouTube.

C. V. Joshi was far more than a humourist, he was a social commentator and a keen observer of human nature. His humour was both entertaining and thought-provoking, holding a mirror to society with sharp wit and satire.

नावात काय आहे? महाराष्ट्रातील

स्थलनामांचा इतिहास

महाराष्ट्रातल्या गावांची-शहरांची नावं कशावरून पडली असावीत असा विचार तुम्ही कधी केला आहे का? पुण्यापासून पनवेलपर्यंत आणि नाशिकपासून नांदेडपर्यंत प्रत्येक गावाच्या नावामागे नक्कीच एक कहाणी आहे. महाराष्ट्रातील जागांची नावं साधारणतः “नाव + प्रत्यय” अशा स्वरूपाची आहेत, उदा. *नाग* + *पूर* (नागपूर) किंवा *बोरी* + *वली* (बोरीवली), इ.

या नावांची विषयानुसार वर्गवारी करता येते. म्हणजे अनेक ठिकाणांची नावं झाडांच्या नावांवरून पडलेली आहेत, उदा. चिंचवड (चिंच), उंबर, इ. काही ठिकाणांची नावं जाती आणि पेशावरून पडलेली आहेत, उदा. कुंभार आणि बामण/ब्राह्मण वगैरे. तर काही गावांची नावं प्राण्यांच्या नावांवरून आलेली आहेत, उदा. गाय, गाढव, वाघ, इ.

मराठीत सगळ्यात जास्त आढळणारे प्रत्यय म्हणजे *गाव* (उदा. भुगाव, वडगाव) आणि *नेर* (उदा. संगमनेर) हे तद्भव शब्द. याशिवाय, *कसबा*, *आबाद* (औरंगाबाद, उस्मानाबाद) आणि *हवेली*, असे फारसी शब्द देखील आढळतात. बऱ्याच गावांच्या नावामध्ये *बुद्रुक* (मोठे) आणि *खुर्द* (लहान) यांसारखे अधिकचे प्रत्ययही आढळतात, पुण्यातली बावधन बुद्रुक आणि बावधन खुर्द ही ठिकाणे नक्कीच तुमच्या परिचयाची असतील.

काही प्रत्यय संस्कृत, फारसी किंवा मूळ मराठीतून आले आहेत तर काही शब्दांचा उगम द्राविडी भाषांमधून झाला आहे. भाषावैज्ञानिक फ्रँकलिन साउथवर्थ यांनी २००५ मध्ये मांडलेल्या एका सिद्धांतानुसार मराठी समुदाय महाराष्ट्रात येऊन स्थायिक होण्यापूर्वी इथे द्राविडी भाषकांचा समूह वास्तव्य करत होता. आपल्या या सिद्धांताला त्यांनी महाराष्ट्रातील जोरवे आणि मालवा या प्राचीन संस्कृतींच्या ठिकाणी सापडलेल्या पुरातत्त्वीय पुराव्यांचीही जोड दिली आहे.

साउथवर्थ यांनी महाराष्ट्रातील जागांच्या नावांमधले काही प्रत्यय द्राविडी भाषांमधून आले असावेत असं मत मांडलं. महाराष्ट्रामध्ये नावाच्या शेवटी *-वली* असणारी अनेक गावं, शहरं सापडतात. मुंबईमध्येच बोरीवली, कांदिवली, डोंबिवली अशी ठिकाणे आहेत. साउथवर्थ यांनी हा प्रत्यय लहान वस्ती किंवा गाव अशा अर्थी असलेल्या द्राविडी पळ्ळी या शब्दापासून आला आहे असा सिद्धांत मांडला, कालांतराने या पळ्ळीचे *-वली* मध्ये रूपांतर झाले, परंतु त्याचा मूळ अर्थ तसाच राहिला. त्यांच्या मते *-कुंड* (देवकुंड) आणि *-वाडा* (मराठवाडा) हे प्रत्यय देखील द्राविडी असू शकतात.

What's in a name? The History of Maharashtra's Place Names

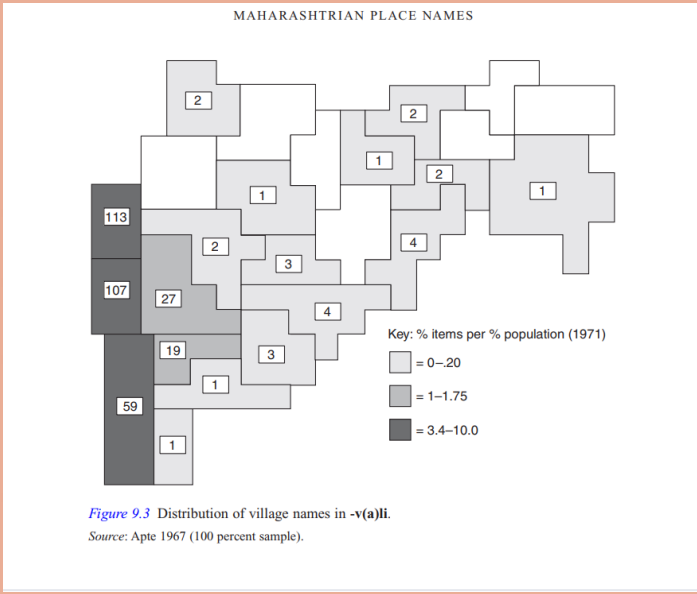
Have you ever wondered why places in Maharashtra have such fascinating names? From Pune to Panvel and Nashik to Nanded, every name has a story to tell. Place names in Maharashtra generally follow a structured pattern consisting of “Name + Suffix”, such as *nāg* + *pur* (Nagpur), or *bori* + *vali* (Borivali).

The origins of these names can be categorised into distinct themes. Many places derive their names from trees—Chinchwad (*chinch* meaning tamarind), Umbar (cluster fig tree), and others. Some places are named after castes and professional groups, such as *kumbhār* (potter/ caste), *bāmaṇ* (Brahmin caste), while others are named after animals, *gāy* (cow), *gāḍhav* (donkey), *vāgh* (tiger).

Common suffixes in Marathi include words like *gāv* (as in Bhugav, Vadgav) and *ner* (as in Sangamner), which are Marathi adaptations of Sanskrit words. Additionally, Perso-Arabic influences can be seen in words like *kasbā*, along with *-ābād*, found in names like Aurangabad or Usmanabad, as well as *haveli*.

Sometimes there are secondary suffixes which are generally related to the administrative features of the settlement such as *budruk*, meaning greater, and *khurd*, meaning smaller. You may have come across Bavdhan budruk and Bavdhan khurd in Pune.

Some of these suffixes originate from Sanskrit, others from Persian or native Marathi, but did you know that some of these suffixes have Dravidian roots? This was the basis of a major theory proposed by linguist Franklin Southworth in 2005. He proposed that before Marathi-speaking communities arrived in the region, it was home to Dravidian-speaking populations, leaving behind linguistic footprints in the names of our villages, towns, and cities. He supported his claim with archaeological evidence from ancient

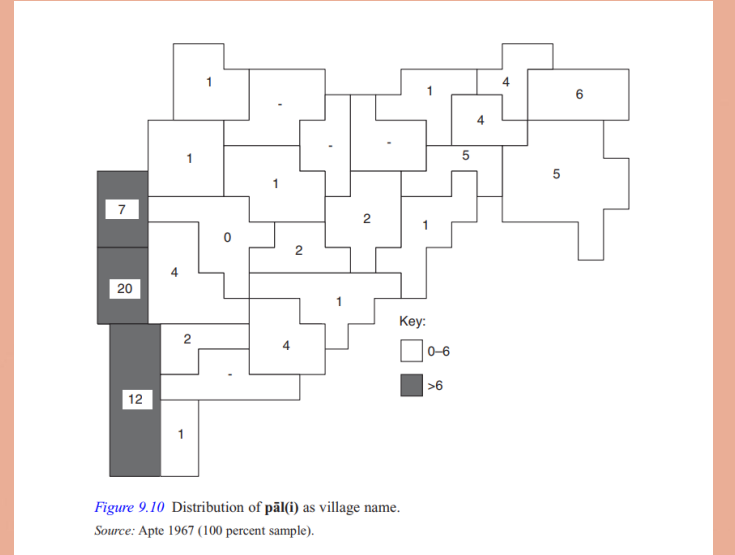
-वलीहा प्रत्यय नावात असणारी गावे. संदर्भ : लिंग्विस्टिक आर्किओलॉजी ऑफ साऊथ आशिया, फ्रँकलिन साउथवर्थ, २००५

त्यांच्या संशोधनातून असं दिसलं की अशा नावांची ठिकाणं कोकण आणि पश्चिम महाराष्ट्रात सर्वात जास्त प्रमाणात आढळतात. त्यावरून या प्रदेशांमध्ये द्राविडी भाषकांची पूर्वी मोठ्याप्रमाणात वस्ती असावी निष्कर्ष काढता येतो.

प्राचीन काळातील समूह कोणती भाषा बोलत असावेत हे कळण्यासाठी कोणतेच पुरातत्वीय पुरावे उपलब्ध नाहीत. अशा वेळी त्या त्या ठिकाणांच्या नावांमधून त्या ठिकाणांबद्दल, तिथे राहणाऱ्या समूहांबद्दल त्यांच्या इतिहासाबद्दल अंदाज बांधता येऊ शकतो. त्यामुळे जागांची नावं ही केवळ ओळख दर्शवणारी नसून ती त्या प्रदेशाच्या सामाजिक आणि सांस्कृतिक इतिहासाची साक्ष देतात.

civilisations like Jorwe and Malwa that once existed in Maharashtra.

Southworth identified several suffixes in Maharashtrian place names that likely originated from early Dravidian languages. If you travel across Maharashtra, you'll come across many cities and villages ending in -*vali* or -*vli*, such as Borivali, Kandivali, and Dombivli in Mumbai. Southworth linked this suffix to the Dravidian word *palli* which means 'hamlet' or 'small settlement'. Over time, *palli* evolved into *vali* while retaining its original meaning. He also suggested that suffixes like -*kund* (Devkund), and -*vādā* (Marathwada), may also have Dravidian origins.

Distribution of -*pāli* as village name. Source: *Linguistic Archaeology of South Asia*, Franklin Southworth, 2005

His research further indicated that these names are most commonly found in Konkan and western Maharashtra, suggesting that these regions were once heavily populated by Dravidian-speaking communities.

Place names serve as more than just identifiers; they provide crucial insights into the historical and cultural development of a region. Since there is no physical evidence to determine the language spoken by ancient civilizations, linguistic traces in place names become valuable tools for reconstructing social history. Even the smallest linguistic details can uncover significant information.

Learn Marathi with MLLI

कं
टा
ळा

n. boredom, weariness;
disgust, loathing,
nausea

मला भयंकर कंटाळा आलाय.
malā bhayankar kaṇṭāḷā ālāy
I'm terribly **bored**.

kaṇṭāḷā is something that settles in like
a lazy cat, curling around your thoughts,
making everything feel just a little too
quiet, a little too still. It turns minutes
into hours and hours into endless sighs.

/kaṇṭāḷā/

Learn Marathi with MLLI

संपर्क / Contact: marathiinitiative@flame.edu.in
उपक्रम संकल्पना आणि संपादक : डॉ. आशुतोष पोतदार
Initiative Concept and Editor: Dr. Ashutosh Potdar
कार्यकारी संपादक आणि रचना : सृजन इनामदार | संपादन-सहकार्य : ॲडम स्नायडर
Executive Editor and Design: Srujan Inamdar | Editorial Support: Adam Snyder